

ESZTÉTIKAI NEVELÉS

I. 4. Az esztétikai és az érzelmi nevelés

a) Az esztétikai nevelés tartalma és célja

A valóság teljességéhez tartozik a **szép** megragadása is. A szépség az egyik legvitatottabb kategória, rengeteg elméletet próbáltak felállítani róla. A legrégebb a püthagoreusok gondolata: a világ egy harmonikus és rendezett műremek, tehát a világ szép. **Szent Ágoston** is átveszi ezt az alapelvet, de ő kitágítja Isten felé: a Teremtő alkotásaiban nincsenek rút dolgok, tehát Isten maga a szépség. Következésképp a világ is szép, s az emberi művészet az ő szépségének a visszfényét adja. (Ide tartozik a Kol 1,15 gondolata: Jézus Krisztus a láthatatlan Isten képmása. Azaz Jézus által a láthatatlan Isten ábrázolható, megragadható.) Ezért az Egyház elvben sohasem lehet művészetellenes, hanem bármelyik korban is él, annak a korának a kultúráját és művészetét befogadja, ill. megszenteli (vö. SC 123).

A XVII. századig a **szépség kritériumait** állandóknak vélték, azóta alakult ki a vélemény: koronként és kultúránként változik a szépség, s ez mélységes összefüggésben áll az ízléssel. S nemcsak koronként és kultúránként, hanem szinte társadalmanként is jönnek változások: az érzéki formában megjelenő szépség mindig változó alakot ölt. Voltaire még megpróbálta ezt a természet-szemponthoz visszacsatolni: a művészi ízlés mértéke, hogy mennyiben tudja tükrözni az a művészeti valami a természetet. A **Kant**-féle szubjektív idealizmus mondta ki a jól ismert tételt (de a teljes tétel a közgondolkodással ellentétben így hangzik): **a szép az, ami érdek nélkül, fogalom nélkül, általánosan és szükségszerűen tetszik.** Tehát a szép nem tesz mást az emberrel, mint megszólítja: gyönyörködj bennem! S ez nemcsak a tárgyi tartalomra vonatkozik, hanem azt a jelentőséget nyeri el, amelyre az én éltében szert tett. Mitől függ ez a megszólítás, hogy milyen jellegű alkotások válnak fontossá az én éle-

to a nevelésnek a következménye!

Az esztétikai nevelés arra törekszik, hogy tervszerű irányítással a gyermek képessé váljon a szép befogadására és a szép cselekvésére.

A szép befogadására: arra, hogy észrevegye és értékelje az őt körülvevő világban a szépet (pl. a természetben és az ember-alkotta környezetben), valamint hogy észrevegye és értékelje a művészeti alkotásokban a szépet.

A szép cselekvésre: ösztönzést kapjon arra, hogy saját életében és munkájában a szép megvalósítására törekedjen.

A befogadás és a cselekvés által a gyermeknek a személyisége gyarapodik és lesz gazdagabb:

- jobban megismeri és megérti önmagát és a körülötte levő világot,
- eszményeket, példákat, erkölcsi törvényeket élményszerűen megismer (pl. a Tamás bátya kunyhója e. regény fiatalok milióiban ültette el élményszerűen annak a gondolatnak az abszurd voltát, hogy vannak jogfosztott, rabszolga emberek),
- indítást kap arra, hogy szelítse cselekedeteit, környezetét és közösségeit.

Mindez akkor valósul meg, ha valóban megérintette a gyermeket és az ifjút annak a dolognak a lényege, vagyis az **üzenete**. Az erre való rávezetés a nevelésnek az igazi feladata. A II. Vatikáni Zsinat a teológusok képzése kapcsán külön hangsúlyozta, hogy a Szent Hagyomány megismerése és a lekipásztori szolgálatra felkészítő ismeretek sorában helyet kell adni

- a humanista-irodalmi képzésnek (OT 13),
- a zenei képzésnek (SC 115),
- a szent művészetekkel kapcsolatos képzésnek (SC 129).

„Teljes joggal számítják az emberi tehetség legnagyobb remekléseihez a képzőművészeteket, különösen pedig a vallásos művészeteket, s azon belül is mint legkiválóbbat, a szakrális műv-

szeteket. A vallásos és szakrális művészet Isten végtelen szépségére figyel, azt akarja lehetőségei szerint emberi alkotásban kifejezni. Annál jobban szolgálja tehát Istent és az ő dicséretét és dicsőségét, minél tudatosabban törekszik arra, hogy alkotásaival a lehető legjobban vezesse Isten felé az emberek lelkét. Az Egyház ezért mindenkor barátja volt a képzőművészeteknek, nemes szolgálatukat szüntelenül igénybe vette, és művészeket nevelt, hogy az istentisztelethez tartozó tárgyak igazán méltóak, díszesek és szépek legyenek, igazán **jelezzék és tükrözzék** a mennyei valóságokat” (SC 122).

Tehát az Egyháznak elsősorban a **liturgia** miatt fontosak a művészetek (beleértve a tér, a templom, a fény, a kép, a szobor, a zene, az ötvösség, a ruhakészítés stb. komplex világát), mert a liturgia az Istenhez való emelkedésnek az eszköze (mindenből a lehető legtöbbet, legnemesebbet kell megpróbálnunk neki adni), s mert valóságosan jelzi és tükrözi a természetfeletti realitásokat.

b) A művészi élmény

A művészi élmény egy **személyes viszony**, mely az ember és az esztétikai objektum találkozásával jön létre. Ezáltal az ember saját világához tartozónak érzi azt a dolgot (az „én” élményévé válik a zene, az irodalmi alkotás stb.). Tehát többről van szó, mint hogy „közöm van hozzá”. A kedves zene, a kedves vers már az „én” birtoka. Ez a művészi élmény kétféleképpen jön létre:

- az ember **befogad** (vers, zene, képzőművészeti alkotás), s ez nem passzív befogadás, hanem személyes pszichikai aktivitás,
- az ember **cselekvően részt vesz benne**: a művész az alkotásával, az amatőr pl. egy énekkarhoz való tartozással.

Milyen hatásai vannak a művészi élménynek?

- **Felelemel, megnemesít.** Erdei séta, szép lakás, fegyelmezetten és áhítatban végzett liturgia hatása, pl. néha megadatik az embernek a

katarzis is: megtisztulást adó megrendüléssel, személyesen találkozik egy mély fölismeréssel!

– **Közösséget teremti** Másképpen mondva: fölé helyez az önzésnek: én is benne vagyok a cselekvésben, nem oldódtam fel a közösségben, de egy vagyok vele. Ide tartoznak az énekkari, tánckori, színjátszókori stb. tapasztalatok, melyek óriási lelkesítő és vonzó hatást tudnak kifejteni.

– **Megtisztultan, vonzóan tárja az ember elé az igazságot.** Egy kimunkált vers (pl. Babits középkori himnuszfordításai, de szabadvers is, pl. Füst Milán: Öregség), de a zenei példák sokasága: teljesen meg tudják érinteni az embert, s elfelejthetetlenül az illető személyes birtokává válik az élmény és az élményadta fölismerés.

– **Nagy eszmények megvalósításának a lehetősége.** Egy-egy emberi hősi példát új távlatot rajzol fel az ember előtt (pl. a Quo vadis c. regény, ha valaki megismeri az őskeresztények hősiességét. Vagy Albert Schweitzer életművével való találkozás stb.).

Összegezve mondható, hogy a szépség a legközvetlenebb út a természetfölötti megsejtéséhez. Az ún. alapértékek egyikeként hozzájárul ahhoz, hogy az ember ki tudjon lépni önmagából (az igaz megszólítása: „Ismerj meg!”, a jóságé: „Kövess!”, a szépségé: „Feledkezz el magadról, gyönyörködj!”), s a **szentet is befo-gadja** (megszólítása: „Emelkedj fel hozzám!”). A szépség egy bizonyos szintet elérve mindig átlép az áhítat tartományába: a szépséggel mintegy meg lehet érinteni a transzcendens valóságot, tehát belelátunk saját tapasztalatunkkal a végső Harmóniába.

A műélvezés szempontjai a következők:

– **Fogékonyság** szükséges hozzá: egyfajta gyermeki rácsodálkozás tudás. Ez feltételezi a megfigyelő- és érzékelőképeség kialakult és frissen tartott voltát: csak így tud létrejönni az önfeledt szemlélődés.

– Ezt a fogékonyságot a **személyes hatás** alakítja. Aki szereti az okos és szemet megnyitni képes embereknek a társaságát, az az érték-érzékenységben és az elemezni tudásban alaposan elmélyülhet.

(A leginkább nevelőfüggő, leginkább személyhez köthető az emberben az esztétikai nevelés: minden fontos versünk, minden kedvenc zenénk mögött ott áll valaki, aki vagy ráirányította szemünket-fülünket az értékekre, vagy indirekten, de hozzá köthető módon jutottunk el annak az értéknek a számon tartására.)

– Bizonyos **rend, lelki nyugalom** szükséges az esztétikai élvezethez: időt kell rászánni, a külső és belső csendnek a feltételeit meg kell teremteni. Csak ez esetben jön létre a felfedezés, a gyönyörködés.

– Ha teljes személyiségünkkel odaadjuk magunkat a szépnek, létrejön bennünk az **áhítat**. Sík Sándor ezt így fogalmazta meg: „Isten sugalma egyszerre szól a műből és az én lelkemből”.

– Az igazi szépséget az jellemzi, hogy minél többször kerül vele kapcsolatba az ember, annál jobban szereti, annál inkább fel tudja tárni gazdagságát. Személyes kapcsolódásunkat a művészeti alkotásokhoz épp ez minősíti: ha örülünk annak, hogy újra hallgathatjuk, ill. olvashatjuk, láthatjuk. Ha komoly alkotásnak tekintjük, de nem keressük az alkalmát az újra találkozásnak, az nem is volt a mi birtokunk, hanem csak közünk volt hozzá.

Az esztétikai nevelés részterületei a következők:

– **A természet.** Ez egyrészt az eredeti, érintetlen természetet jelenti (pl. erdő, hegy, tenger stb.), másrészt az emberi, természethez kötődő alkotásokat és beavatkozásokat (kerttől kezdve a vízierőműig). Ez utóbbiak mögött, ha szemünk van rá, fölfedezhetjük az emberi leleményességet, alázatos munkát és a tudományos gondolkodás hallatlan erőfeszítéseit.

– **A mindennapi élet rendezettsége.** Ez az arányérzék, stílusérzék, ízlés, melyek minden emelkedett jellem minden tevékenységén átütnek. Az ilyen embernek a munkavégzése, a kapcsolatai, az érintkezési formái stb. mind-mind **rendezettséget, átgondoltságot, egyensúlyt** mutatnak. Tehát bármit csinálunk, az rendezett, azaz szép lehet: szép lehet egy imponáló matematikai gondolatmenet, egy stílusos köszöntés, egy jól megrendezett ifjúsági összejevetel stb.

– **Anyanyelv és irodalom.** Mindenki az ún. nagy nevek alapján tájékozódik: köztudomású, hogy Goethe, Vörösmarty pl. nagy költő volt. De ez csak információ szintű tiszteletet jelent, ha nem táplálkozik az illető a jelzettek alkotásaival. Ugyanakkor mindenkinek vannak személyes kedvenc alkotói, akikről tudja, hogy nem tartoznak a legnagyobbak közé, mégis egy-egy művük a tulajdonukká vált. Természetesen fontos, hogy minél rangosabb és hitelesebb szerzők szólítsák meg a lelkeket, s e tekintetben az irodalomtanárok-nak óriási felelősségük van. Jószerével az ő munkálkodásukon áll, hogy tanítványaik olvasó emberekként éljék-e le életüket.

– **Zenei nevelés.** Itt is megfigyelhető a „nagyok” (Bach, Mozart stb.) és a „kedvencek” közötti különbségtétel. S itt is rendkívül fontos, hogy a zenei kultúrát a népdaloktól kezdve a polifón alkotások élvezni tudásáig minél szélesebb réteg elsajátítsa. Ezek a nemzeti és az egyetemes kultúra részei, és hallatlanul nagy szegénységi bizonyítványt állít ki magáról az a társadalom, mely a sekélyes és primitív slágerzenét akarja csak közkinccsá tenni. (Természetesen ennek is vannak magasabb rendű alkotásai, s ezeket is lehet kulturáltan művelni. Azt is el kell ismerni, hogy egy-egy generációnak ez fontos tükröződést, önkifejezést biztosíthat. Ám hogy ezt a több generációs liturgikus közösség-világába is bevigyük, az sok problémát vet fel, melyekkel a Kateketika foglalkozik.) Érdemes Veres Péternek Rónay Györgyhez írt leveléből idéznünk pár szakaszt, mert rávilágít a zenének a lélekre tett hatására, különös módon az egyházi ének vonatkozásában: „Meghallgattam a Kodály-misé a rádióban, s muszáj valamit mondanom róla. Már múltkor, Tamási Áron temetésén észrevettem (nagyon régen voltam katolikus temetésen), hogy az ének milyen szép. Talán helyesebb: mennyire szívem és fülem szerint való. Mondtam is az ismerősöknek: ez nagy dolog. Az értelem bátorságára vall, ha mer a lélek nyelvén szólni. Igen, a lélek nyelvén. Nekem minden vallásos ének szép, ha túl tud emelkedni a formán, a lélek beszédéig, amelyet csak a lélek ért meg. Úgy, hogy érzi: itt az szóval meg bennünk, ami a világ fölé emel bennünket, ha csak rövid

időre is. Nem udvarias vagy éppen propagatív hízelgés mondatja hát velem, hanem a nemzeti és emberi önfenntartás szolgálata: jó ez. Fegyelem és törvény kell az embernek, és ezt csak az éber lélek bírja el. A lelket viszont elő kell hívni az emberállatból, s ezt csak a művészet tudja megtenni. A szó is, persze, a szép és igaz szó, a költészet, de a zene és az ének ott is hat, ahol a szó még – vagy már – tehetetlen. De éppen ezért életkérdés, hogy minden nemzet a saját nyelvén énekelhessen. Ezt nem a protestáns mondatja velem, hanem a magyar és az ember.” (Id. Elmer István: A történelem, 234. old.)

– **Képzőművészet.** Általános iskola első osztályában az esztétikai nevelés e részterülete a rajzolással kezdődik, s a középiskola IV. osztályában a műalkotások elemezni tudásával végződik. Mindezenre nagyon lényeges terület, mert nemcsak múzeumba, kiállításokra járásról van szó, hanem a magasrendű alkotások és a múlt megbecsüléséről is. Valamint arról az ízlésről, mely a lakások falának díszítésében is lecsapódik. Ígykezni kell, hogy a gyermekek a tiszteletteljes viszonyt beépítsék életükbe a képzőművészet iránt. S ez a viszony megjelenjen pl. a kirándulások, túrázások világában is.

– **A film, a rádió és a televízió a tömegkultúra szolgálatában áll.** Mindegyik hoz létre művészeti értékeket, de mindegyik olyannyira át van itatva a szórakoztatás szempontjával, hogy nemcsak értésre, hanem jellemerőre is szükség van, hogy valaki ne váljon rab-szolgájukká. Elvben ezek is gazdagítják az emberi személyiséget (egy-egy katekézis alkalmat adhat arra, hogy felhívjuk a neveltek figyelmét valami értékes dologra, ill. magát az emberi életet lehet mélyebben megismerni általuk), de annyi a szenny és a manipulálás ezek világában, hogy nem a kultúrához, hanem a technikai kultúrához kell sorolni őket.

Különösen a televízióval kapcsolatban van szükség a tisztánlátásra: a közszolgálatosság az alábbi négy szempont egyensúlyát kellene, hogy jelentse:

- Ismeretközlés (távoktatástól a tudományos népszerűsítésig): a különféle településeken és különféle színvonalú iskolákban tanuló, ill. élő emberek közötti esélyegyenlőséget van hivatva megvalósítani. Azaz hogy mindenki hozzá tudjon jutni a korszerű ismeretekhez.

- Motiválás: hogy milyen regényekből készítenek filmváltozatot, hogy kinek a verseit sugározzák, – ez mind érték-orientáló hatású a nézők számára.

- Tájékoztatás: a világ és a társadalom, ill. a lokális társadalom híreit és információit torzítás és manipulálás nélkül el kell juttatni az állampolgárokhoz.

- Szórakoztatás: a magyar nótától kezdve a játékos vetélkedőig minél érdekesebb és színvonalasabb felüdüléshez kell segíteni a sokféle rétegből (érdeklődési körből) álló lakosságot.

Ha a televízió (és a rádió) ezeknek a szempontoknak eleget tesz, akkor is szükség van az egyén részéről a jellemerőre, hogy az értékeket befogadja, a negatív hatásoktól pedig úgy függetlenítse magát, hogy nem válik a tévénezés, ill. a rádióhallgatás rabszolgájává. Ez személyi érettséget és lelki éberséget tételez fel, különben az emberi kapcsolatok leépülnek családon belül és családon kívül, az egyéni és családi imádkozás gyakorlatilag kiiktatódik, ill. a műsorokhoz igazodik, s rengeteg idő vész kárba, melyet a személyes lelki-szellemi elmélyülésre lehetett volna fordítani.

A fiatalokkal való foglalkozásokon mindezt szóba kell hozni. Nemcsak direkt, hanem indirekt formában is: tévében látott értékes filmokról beszélgetés, amikor hozzásegítjük őket, hogy a véleményeket ütköztessék és formálják. De hangsúlyozni kell, hogy a nevelő **modellközvetítő szerepet tölt be** (akár a szülő, akár a pedagógus): az ő személyes magatartása és értékítéletei is élményforrássá válnak. Aki pedig a vizuális és technikai kultúra elemeit fel kívánja használni pl. katekézisei során, az alaposan készüljön föl, a megfelelő tárgyi és technikai feltételeket biztosítsa (sötétíthető terem, elő-

készített diavetítő stb.), és a látvánnyal is az értés, valamint az élmény felé mozdítsa a rábízottakat.

Az esztétikai nevelés részterületei kirajzolták az esztétikai nevelés kettős célját: 1. Látni, befogadni, tanítani: ismerje meg és értse a maradandó értékeket, hogy ismeretben és személyiség-érettségben gazdagodjon a nevelt. Hogy szenteljen időt most és jövőjében is az illetén töltekezésnek, tehát hogy vegye észre, tartsa számon, óvja és ápolja a szépet. 2. **A szép életre kapjon indítást:** törekedjen a harmonikus, stílusos, rendezett életvitelre. Legyen munkája, kapcsolatai, önalakítása és önkifejezése a rendezettségé, s ezt hosszú távon, stabilan is képes legyen fenntartani, különféle élethelyzeteiben.

c) Az érzelmi nevelés

Ha mindent megteszünk, amit felsoroltunk, akkor tudatos és igényes esztétikai nevelésben részesítettük a neveltet, s így „az egész nevelés vallásos nevelés lesz, mert a világ egyetemes rendjének keresésére, jónak, szépnek, igaznak birtoklására, magasba nézésre, eszmény felismerésére és lelkes szolgálására tesz képessé. S ez a legmagasabb erkölcsi nevelés is, mert a személyes meggyőződés ereje mások eszményének megbecsülését teszi kötelességgé”, hangoztatja Imre Sándor. (Neveléstan, 1928/II, 318. old.)

Ha az ember életét teljesen átfogja a szép, azaz totálisan megérinti, akkor természetes, hogy **az érzelmi világot is ehhez szükséges igazítani**. A keresztény aszketikus hagyomány bizonyos távolságtartással kezelte az érzelmi világot, csak a misztikusok bizonyos alkotásait csodálta (pl. Keresztes Szent János érzelmi átitatottságú vallásos-misztikus költészetét).

Hogy miért volt ez a távolságtartás, az pedig érthető onnan, hogy az érzelem, jóllehet nem megismerő, nem is akarati tevékenység, mégis óriási hatással van az ember magatartására. Ez a személy belső válasza a személyből vagy tárgyból sugárzó vonzerőre: így jön